De l'expertesa dels professionals a l'apoderament dels pacients en salut mental

Diana Tolosa Merlos, Sergi Piñar Rodríguez, Montserrat Bernad Alacid, Rosa Aceña Domínguez, Cristina Santín Borbón
Institut de Neuropsiquiatria i Addiccions, PSM. Barcelona, Spain.

Introducció

"Empowerment" és un concepte anglès que prové del verb "to empower", que etimològicament vol dir "donar poder a algú". Avarca una extensa gamma de significats i les seves interpretacions provenen de diverses disciplines com la Sociologia, la Psicologia, la Filosofia o el Món Empresarial. En el seu sentit més ampli fa referència al procés pel qual una persona o un grup adquireix les habilitats per entendre i enfortir el seu potencial en termes personals, econòmics, polítics i socials per tal de prendre decisions que millorin les seves vides (1).

En termes de salut individual i comunitària, l'OMS considera que l'apoderament és un concepte essencial en la promoció de la salut i reconeix, junt amb la Declaració d'Alma-Ata i la Carta d'Ottawa (2), la seva importància per a la prevenció de la malaltia. En aquest sentit, l'apoderament per a la salut és un procés multidimensional i simultani en l'individu i en la població, mitjançant el qual les persones adquireixen un autoconeixement i un major control sobre les decisions i accions que afecten la seva vida.

A nivell **individual** fa referència principalment a la capacitat de l'individu per a prendre decisions i exercir un control sobre la seva vida personal, i a nivell **comunitari** suposa que els individus actuïn col·lectivament amb l'objectiu d'aconseguir una major influència i control sobre els determinants de la salut i la qualitat de vida de la comunitat (3), mentre aquesta, de manera recíproca, ofereix recolzament en aquest procés establint xarxes i mobilitzant ajuda social. D'aquesta manera es millora la cohesió entre les persones i s'ajuda especialment a aquelles que estiguin travessant períodes de vulnerabilitat.

Pel que fa a la salut mental, en el passat les persones afectes per aquests malalties no havien tingut ni veu ni vot i, actualment, tant elles com les seves famílies encara continuen estant en risc de discriminació i d'exclusió social perquè no participen de la presa de decisions quan acudeixen als serveis de salut mental. En aquest context l'apoderament fa referència al nivell d'elecció, d'influència i de control que els usuaris d'aquests serveis exerceixen en les situacions que tenen lloc en les seves vides (4).

Objectiu

Donar visibilitat a la importància de l'apoderament dels malalts mentals com a eina necessària pel seu propi desenvolupament humà.

Metodologia

Es realitza una cerca bibliogràfica respecte aquest jove concepte com és l'apoderament. Es consulten les bases de dades de Pubmed i Cuiden, on es limiten els anys de publicacions des de 1995 fins l'actualitat. Mitjançant una lectura intencionada de la literatura publicada en referència a l'apoderament de les persones i, en especial, a l'apoderament per a la salut, es realitza un procés d'anàlisi reflexiva i de conceptualització.

Resultats

Segons la literatura publicada i revisada existeixen diverses característiques, capacitats i/o qualitats que s'han de desenvolupar per tal d'aconseguir els objectius de l'apoderament. Per a tal fi, tant els professionals, com la societat, els proveïdors de serveis i els propis usuaris, tenim la nostra parcel·la per a treballar, accions que realitzar i dificultats contra les quals lluitar.

Característiques, capacitats i /o qualitats per a l'apoderament dels malalts mentals

- Esperança i respecte: els professionals hauríem d'evitar etiquetar els pacients com "incurables" o "crònics".
- Reclamació de la vida pròpia: de manera inconscient els professionals els convertim en "historials clínics" en el procés de diagnòstic i tractament.
- Desenvolupament de les habilitats que les persones defineixin com a "importants" per a elles: sovint les capacitats que els professionals considerem importants no coincideixen amb les que els usuaris consideren interessants o prioritàries.
- Sentiment de connexió amb l'entorn: és important que els usuaris puguin experimentar la sensació de compartir experiències i estar connectats amb altres persones.
- El creixement i el canvi no acaben mai, ni comencen sols: com a professionals els hem de transmetre als usuaris que l'apoderament no és un destí, sinó un camí per al canvi, que sempre és possible i sovint beneficiós.

Dificultats per a l'apoderament dels malalts mentals

- L'estigma de les malalties mentals que està present a totes les societats.
- Els múltiples impediments que existeixen per a un accés al món laboral i a altres activitats socials.
- La postura sovint paternalista dels professionals de salut mental respecte els usuaris perquè pensem que els falta capacitat per a prendre decisions.
- L'excessiva dependència que es perllonga en el temps, precisament per aquesta limitació en la presa i la qualitat de les decisions que fomentem sovint els propis professionals.
- Les diferències d'opinió de diversos professionals quant a quina informació podem compartir, doncs s'ha de valorar la informació que donar als cuidadors de manera independent a la informació que donar als propis usuaris, davant del deure ètic i legal de la confidencialitat.
- Manca de formació per al maneig d'aquestes qüestions i per atendre les necessitats d'usuaris i cuidadors.
- L'excessiva institucionalització d'alguns pacients.

Accions a realitzar per a apoderar

Tant en l'àmbit social/estructural, com en l'àmbit de provisió i de desenvolupament de serveis, es suggereixen les següents accions:

- Protegir els drets humans dels usuaris dels serveis de salut mental y lluitar contra l'estigma i la discriminació.
- Garantir unes cures d'alta qualitat, així com la responsabilitat dels serveis.
- Accés a la informació i als recursos.
- Inclusió dels usuaris en la presa de decisions.
- Disposar de capacitat d'organització en l'àmbit local per a reclamar davant les institucions i les estructures governamentals.

Discussió/Conclusions

A nivell social i, especialment, en l'àmbit de la salut s'hauria de contemplar una redefinició periòdica del marc conceptual de l'apoderament, amb l'objectiu de millorar la conscienciació i la seva acceptació com a element fonamental en el creixement humà de les persones. Donar-lo a conèixer a la societat i apropar-lo a la resta dels col·lectius relacionats amb la salut com a mecanisme per a implicar els malalts en el seu procés de salut i malaltia, hauria de ser un dels reptes de la nostra professió.

Es fa necessària la implicació d'agents polítics i socials en la formació de professionals de la salut, així com d'altres col·lectius rellevants com les forces de l'ordre públic, les minories ètniques o inclús el sector empresarial, tenint en compte la necessitat de cooperació amb els propis usuaris i cuidadors. Oferir-los a ells també formació en habilitats per a participar en comissions de treball, tenir veu en el seu tractament i en l'atenció que reben són aspectes a tenir en compte per a enfortir aquest apoderament.

Ser professionals de la infermeria ens converteix en agents de salut i en transmissors de coneixement als nostres pacients i, d'alguna manera, des de la nostra expertesa professional i sovint de manera inconscient, realitzem accions diàriament que es poden catalogar com accions d'apoderament com són, per exemple, les relacionades amb l'educació sanitària, els programes de PSI, els programes de reducció de danys o el programa del pacient expert, entre d'altres.

Esdevé imprescindible eliminar temors i prejudicis, alhora que alinear a nivell individual, social i de serveis les iniciatives d'apoderament per tal que siguin efectives i beneficioses per a la societat en general però, no obstant això, la responsabilitat per a reclamar el control dels seus problemes, les seves vides i la forma en què són tractats, recau en els propis malalts.

Referències bibliogràfiques

1. Zimmerman MA, Rappaport J. Citizen participation, perceived control, and psychological empowerment. Am J Community Psychol. 1988 Oct; 16(5): 725-50.
2. http://www.msps.es/organizacion/sns/planCalidadSNS/pdf/Declaracion_Empoderamiento_OMS.pdf. (consulta el 29/01/16).
3. Friedman, J. Empowerment: The Politics of Alternative Development. Blackwell Ed: Massachusetts; 1992.
4. http://www.msc.es/profesionales/saludPublica/prevPromocion/docs/glosario.pdf. (consulta el 29/01/2016).
5. Goffman, E. Internados. Ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales. Buenos Aires: Amorrortu(2001).

INAD Institut de Neuropsiquiatria i Addiccions

Parc de Salut MAR Barcelona